

Almanya'daki Okullarda İslam Din Dersinden Öğretmenlerin Beklentileri: Baden-Württemberg Örneği

Teachers' Expectations from Islamic Religion Lesson
in Schools in Germany: Example of
Baden-Württemberg

Dr. Şenay YAZGAN¹

• senay.yazgan@gmail.com • ORCID > 0000-0001-9246-6761

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma / Research

Geliş Tarihi / Received: 12 Ocak / January 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 06 Haziran / June 2022

Yıl / Year: 2022 | Sayı – Issue: 52 | Sayfa / Pages: 107-132

Atıf/Cite as: Yazgan, Ş. "Almanya'daki Okullarda İslam Din Dersinden Öğretmenlerin Beklentileri: Baden-Württemberg Örneği"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 52, Haziran 2022: 107-132.

Etik Kurul İzin Raporları: 'Bu makale, 2020 yılında Prof. Dr. Mevlüt Kaya danışmanlığında yürütülen ve Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda kabul edilen "Almanya'daki Okullarda İslam Din Dersinden Öğretmen ve Velilerin Beklentileri: Baden-Württemberg Örneği" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

ALMANYA'DAKİ OKULLARDA İSLAM DİN DERSİNDEN ÖĞRETMENLERİN BEKLENTİLERİ: BADEN-WÜRTEMBERG ÖRNEĞİ

ÖZ:

Bu çalışma, Almanya'nın Baden Württemberg eyaletinin 2018/2019 eğitim-öğretim yılında kamu okullarında 1-4. sınıf düzeyinde pilot proje olarak uygulanan mezhebe dayalı İslam din dersinden, dersin işleyişi ve uygulamasına yönelik İslam din dersi öğretmenlerinin görüş ve beklentilerini tespit ederek dersin güncel durumu hakkında bilgi edinmek amacıyla yapılmıştır. Almanya'da mezhebe dayalı İslam din dersinin henüz teşekkül sürecinde olması nedeniyle dersin uygulaması ve gidişatı noktasındaki bilgiler dersin geliştirilmesi noktasındaki çalışmalara kılavuzluk etmesi açısından önem arz etmektedir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verileri açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Araştırma örneklemini 11 İslam din dersi öğretmeninden oluşmaktadır. Araştırmada analiz kategorileri yardımıyla öğretmenlerin görüş ve beklentileri ifade edilmiştir. Böylece İslam din dersinin hangi noktalarda beklentilere uygun olduğu, hangi noktalarda ise uygun hale getirilmesi gerektiğine ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Din Eğitimi, İslam Din Dersi, Baden Württemberg, Öğretmenler, Beklentiler.*

TEACHERS' EXPECTATIONS FROM ISLAMIC RELIGION LESSON IN SCHOOLS IN GERMANY: EXAMPLE OF BADEN-WÜRTEMBERG

ABSTRACT

Abstract: This study was conducted in public schools 1-4 in the 2018/2019 academic year of the German state of Baden-Württemberg. The aim of this study was to determine the opinions and expectations of the teachers of the Islamic religion lesson about the operation and implementation of the sect-based Islamic religion lesson, which was implemented as a pilot project at the grade level, and to obtain information about the current status of the lesson. Since the sect-based Islamic religion lesson is still in the process of formation in Germany, the information on the application and course of the course is important in terms of guiding the studies at the point of development of the course. Qualitative research method was used in the research. Research data were collected by semi-structured interview technique consisting of open-ended questions. The research sample consists of 11 Islamic religion lesson teachers. In the research, teachers' opinions and expectations were expressed with the help of analysis categories.

Thus, evaluations were made about at which points the Islamic religion course is suitable for expectations and at which points it should be made appropriate.

Keywords: *Religious Education, Islamic Religion Lesson, Baden Württemberg, Teachers, Expectations.*

GİRİŞ

Almanya'da devlet okullarında verilen İslam din derslerinde, hangi İslam'ın verilmesi gerektiği konusundaki tartışmalar, ders hakkında yapılan tartışmaların önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. İslam din dersinin müfredat konuları; Tanrı, yaratılış, Kur'an, Muhammed peygamber, birlikte yaşama ve diğer dinleri tanıma ana başlıkları altında işlenmekteyken; bu başlıklar hangi yaklaşımlarla hangi içeriklere sahip olmalı, hangi beklentileri karşılamalı, içerik oluşumunda hangi geleneksel kaynaklardan faydalanılmalı gibi sorular çözüm bekleyen sorunlar arasında önemli yer tutmakta ve uygulanan müfredatlar bu sorulara henüz cevap verememektedir. Çözüm bekleyen diğer bir mesele ise din dersi öğretmenlerine kimin karar vereceği meselesidir. Dersi verecek öğretmenlerin kriterlerinin kim tarafından belirleneceği ile öğretmenlerin nasıl bir eğitim almaları gerektiği, İslam din dersinin gelişimi sürecinde gündemde ağırlığını hissettiren konular arasında yer almaktadır. Dersin nasıl öğretileceği, metotlarının ne olması gerektiği üzerinde durulan önemli diğer konulardandır. Hangi metotların İslam din derslerine uygun olduğu noktasında soru işaretleri vardır. Derste konunun aktarımı sırasında peygamberlerle, meleklerle ilgili öğrenme düzeylerinin artırılmasına yönelik resimlerin kullanılması durumunda öğrenci ailelerinden tepkiler geldiği görülmektedir. Bu noktada "İslam din dersine uygun metotlar hangileridir" sorusunun aydınlatılması önem arz etmektedir. Diğer göze çarpan önemli bir husus ise öğretim materyallerinin yeterli düzeyde olmayışıdır. İhtiyaç duyulan materyal desteğinin nasıl sağlanacağı ise şimdilik öğretmenlerin şahsi çabalarına bırakılmıştır. Diğer açıklığa kavuşturulması gereken zor alanlardan birini de İslam din dersinin hedefleri oluşturmaktadır. Burada dikkat çeken husus, okullarda İslam din dersinin hangi hedeflerle verildiği ve bu hedeflerin ailede verilen dinî eğitimden hangi noktalarda farklılık gösterdiği sorusudur.^[1] Öte yandan Almanya'da İslam din dersleri, uygulamaya konulduğu ilk yıllardan itibaren genellikle teorik tartışmalarla sınırlı bir konu olarak kaldığı görülmektedir. İslam din dersi uygulamalarının okullarda yaygınlaşmasıyla birlikte dersin önemi artmış; teorik tartışmalar zamanla yerini pratik uygulamalara bırakmaya başlamıştır.

[1] Michael Kiefer, "Islamische Religionspädagogik und -didaktik - Offene Fragen zu den Gegenständen einer neuen wissenschaftlichen Fachrichtung", *Islamunterricht-Islamischer Religionsunterricht-Islamkunde, Viele Titel-ein Fach?*, Irka-Christin Mohr und Michael Kiefer, (Bielefeld: transcript Verlag 2009), 21-33.

Dersin çözüm bekleyen birtakım sorunlarının artmasıyla birlikte yeni çözüm arayışlarına yönelik çalışmalar yapılsa da dersin uygulamasına yönelik daha çok sayıda bilimsel araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Araştırma konusu ile yakından ilişkili Almanya`da bugüne kadar birçok çalışmanın kaleme alındığı görülmektedir. Bu çalışmalar Türkiye`deki çalışmalarla kıyaslandığında, Türkiye literatüründe araştırma konusuyula ilgili olan az sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Almanya`da yapılan çalışmalara bakıldığında; İslam din dersi, Uçar ve Bergmann tarafından kaleme alınan kitapta dersin amaçları ve dersten beklentiler başlığı altında geniş bir şekilde ele alınmış^[2], tartışılan konular; henüz çözüm bekleyen İslam din derslerinin içeriği, taslağı, didaktiği, hukuksal temelleri etrafında yoğunlaşmıştır. Uçar`a göre İslam din dersinin içeriğinin ne olacağı önemlidir. Öğrencilerin kendini içinde bulabileceği iyi bir içerik tespiti, iyi bir din dersinin ihtiyacı olarak görülmektedir. Kitapta eğitim ilke ve yöntemlerinin belirlenmesinde, müfredatın geliştirilmesinde ve öğretmenlerin yetiştirilmesinde öğrencinin kendini içinde bulabileceği bir bakış açısının öneminden bahsedilmektedir. İslam dersinin hedefine ulaşabilmesi için dersin hedef kitesini oluşturan öğrencilerin ihtiyaç ve beklentilerinin araştırılması önem arz etmektedir.^[3] Selçuk^[4], Almanya`daki İslam dersleri konusunda bu çalışmaya yön veren bazı kilit sorulara yer vermektedir. Selçuk`a göre İslam din dersi uygulamasında karşılaşılan güçlüklerin aşılması ve dersin başarılı uygulanabilmesi için şu soruların cevaplanması gerekmektedir: Ne öğretilmesi gerekiyor? (içerik), niçin öğretilmesi gerekiyor? (hedef), nerede öğretilmesi gerekiyor? (öğrenim ortamı), ne zaman öğretilmesi gerekiyor? (gelişim düzeyi), nasıl öğretilmesi gerekiyor? (metod), kim öğretmesi gerekiyor? (öğretici). İslam din dersinin pratiğine yönelik çalışmaların zenginleştirilmesi ve ders işleyişinin iyileştirilmesi açısından bu soruların öğretmenlerin ders tecrübeleri neticesindeki görüş ve beklentilerinin göz önünde bulundurulması araştırma için önem arz etmektedir. Türkiye akademik camiasında Aşıkoglu`nun Almanya`daki okullarda İslam din derslerinin genel durumunu ile Baviera ve Baden-Württemberg eyaletlerindeki İslam din derslerinin durumu hakkında anket ve gözleme dayalı karşılaştırmalı bilgilere yer veren doktora tezi^[5], Tosun`un Federal Almanya`da yaşayan Türklerin din eğitimindeki caminin yeri ve din görevlilerinin yeterliliklerini ele alan doktora tezi^[6], Topçuk`un İslam din derslerinden öğrenci ve

[2] Bülent Uçar und Danja Bergmann (Hg.), Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: *fachdidaktische Konzeptionen: Ausgangslage, Erwartungen und Ziele* (Osnabrück, Göttingen: V&R Unipress, 2010).

[3] Uçar - Bergmann, *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland*, 11-12.

[4] Mualla Selçuk, "Überlegungen zum Islamischen Religionsunterricht in Deutschland", *Islamische Religionspädagogik-Etablierung eines neuen Faches*, Peter Graf (Hg.) (Göttingen: V&R Unipress, 2007), 106.

[5] Nevzat Yaşar Aşıkoglu, *Federal Almanya'daki Türk Çocuklarının Temel Eğitiminde Din Eğitiminin Yeri ve Baden-Württemberg Eyaletlerinde Mukayeseli Bir Alan Araştırması* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992); Bkz. Nevzat Yaşar Aşıkoglu, *Almanya'da Temel Eğitimdeki Türk Çocuklarının Din Eğitimi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993).

[6] Cemal Tosun, *Federal Almanya'da Yaşayan Türklerin Din Eğitiminde Caminin Yeri ve Din Görevlilerinin Yeterlilikleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992).

öğrenci velilerinin düşünce ve beklentilerini ele alan doktora tezi^[7], Başkurt'un Federal Almanya'da din eğitimini ele alan doktora tezi^[8] ile Almanya'nın Bavyera eyaleti odaklı İslam din öğretimi modellerini kaleme alan Zengin'in doktora tezi^[9] Almanya'daki İslam din dersleri çerçevesinde kaleme alınan ve Müslümanların din dersi ve eğitimi hakkında önemli bilgilere yer veren çalışmalar arasında yer alsada sonuç itibarıyla Almanca dilinde mezhebe dayalı pilot proje kapsamında verilmeye başlanan İslam din dersi hakkında doğrudan dersin pratiğini ilgilendiren, derse ilişkin sorunların çözümünde önemli rol oynayan ders muhataplarının görüş ve beklentilerini doğrudan ele alan çalışma yok denecek kadar azdır. Derse ilişkin tartışmalar ise dersin daha çok eğitim politikaları çerçevesinde ilgi uyandırmıştır. Bu nedenle dersin muhataplarının ihtiyaç ve beklentileri ile dersin pratiği noktasındaki araştırmaların eksik olduğu görülmektedir.

Baden Württemberg eyaletinde pilot proje kapsamında uygulanan İslam din derslerinin uygulanması esnasında tartışılan sorunlar karşısında İslam din dersi öğretmenlerinin ders hakkındaki tecrübelerinden hareketle düşünce ve beklentilerinin irdelenmesi, dersin sağlam bir zeminde yürütülmesinde ve geliştirilmesinde önem arz etmektedir. Araştırmanın temel problemi tüm bu bilgiler ışığında değerlendirilerek ele alındığında "Baden Württemberg eyaletinin devlet okullarında pilot proje kapsamında uygulanan İslam din dersinin başarılı ve verimli uygulanabilmesine yönelik İslam din dersi öğretmenlerinin görüş ve beklentileri nelerdir?" şeklinde ifade edilebilir. Beklentileri karşılayabilen bir İslam din dersinin, gerçek hayatta bütünleşerek ihtiyaçlara cevap vermesi bakımından önemi ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle okullarda her geçen gün gelişen İslam din dersinin teorisinden ziyade pratiğini ele alarak, İslam din dersi öğretmenlerinin derse dair düşünce ve beklentilerini tespit eden bir çalışma yer almamaktadır. Bu açıdan bu çalışma, öğretmenlerin derse yönelik görüş ve beklentilerinin neler olduğunu ortaya koymak, verimli bir İslam din dersi için bir perspektif sunarak dersin gelişme sürecine öneriler geliştirmek ve alana katkı sağlamak amacıyla yapılmıştır.

1. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

1.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın yaklaşımını belirleyen nitel araştırma desenlerinden örnek olay kullanılmış, sıklıkla nasıl ve neden sorularına cevap arandığından ve derinlemesine inceleme amaçlandığından örnek olay çalışması tercih edilmiştir.

[7] Ali Topçuk, Federal Almanya Kuzey Ren Westfalya'da İslam Din Dersleri (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016).

[8] İrfan Başkurt, Federal Almanya'da Din Eğitimi (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994).

[9] Halise Kader Zengin, Almanya'da İslam Din Öğretimi Modelleri, Bavyera Eyaleti Örneği (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007)

1.2. Araştırma Evreni ve Örneklem

Araştırma evrenini, Federal Almanya'nın Baden Württemberg eyaletinin İslam din dersi uygulamasına sahip kamu ilkokullarında İslam din dersi veren öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini; eyaletin pilot proje kapsamında İslam din dersi verilen kamu ilkokullarında İslam din dersi veren 11 öğretmenden oluşmaktadır. İslam din dersi öğretmenlerinin çoğunluğunu Türk öğretmenler oluşturduğundan araştırmaya katılan öğretmenlerin tamamı Türk öğretmenlerden oluşmaktadır. Örneklemi oluşturan öğretmenlere kartopu yöntemi yoluyla ulaşılmıştır. Örneklemi oluşturan her bir öğretmen Ö_01, Ö_02 şeklinde kodlanarak görüşme sırasına göre numaralandırılmıştır. Öğretmenlere yönelik uygulanan kısa anket formundan elde edilen temel kişisel bilgilere aşağıda yer verilmektedir:

Tablo 1: Öğretmenlerin Bilgileri

Katılımcı	Ö_01	Ö_02	Ö_03	Ö_04	Ö_05	Ö_06
Cinsiyeti	Kadın	Kadın	Erkek	Kadın	Kadın	Kadın
Ana Branşı	Almanca Matematik	Almanca Ekonomi Biyoloji	Almanca İngilizce Beden Eğitimi	Almanca Tarih Etik	Almanca İngilizce	Matematik Teknik Bilgisayar
İslam Din Dersi Öğretmenliği için Alınan Eğitim ve Süresi	Eğitim Fakültesi 2 yıl	Eğitim Fakültesi 1,5 yıl	Eğitim Fakültesi 1 yıl	Eğitim Fakültesi 1 yıl	Eğitim Fakültesi 1 yıl	Eğitim Fakültesi 1,5 yıl
Arapça Dil Seviyesi Durumu	Temel	Temel	İleri	Temel	Bilmiyor	Bilmiyor
Katılımcı	Ö_07	Ö_08	Ö_09	Ö_10	Ö_11	
Cinsiyeti	Kadın	Erkek	Kadın	Kadın	Kadın	
Ana Branşı	Almanca Matematik İş Eğitimi	Matematik Teknik	Coğrafya Matematik Teknik	Almanca Ev Ekonomisi Teknik	Matematik Teknik	
İslam Din Dersi Öğretmenliği için Alınan Eğitim ve Süresi	Eğitim Fakültesi 1 yıl	Eğitim Fakültesi 1,5 yıl	Eğitim Fakültesi 1 yıl	Eğitim Fakültesi 2 yıl	Eğitim Fakültesi 1 yıl	
Arapça Dil Seviyesi Durumu	Zayıf	Zayıf	Temel	Çok Zayıf	Bilmiyor	

1.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri görüşme yoluyla elde edilmiştir. Araştırmanın ulusal ve uluslararası olmak üzere ilgili kaynaklar seçilerek oluşturulan teorik çerçevesi ışığında İslam din dersi öğretmenlerine yönelik açık uçlu görüşme soruları hazırlanmıştır. 11 öğretmenin ders hakkındaki görüşleri alınarak dersten görüş ve beklentiler tespit edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile oluşturulan görüşme sorularının hazırlanması aşamasında alanın uzmanları ile görüşülerek bir ön hazırlık yapılmıştır. Görüşme soruları öncelikle gönüllü bir öğretmene deneme görüşmesi olarak uygulanmıştır. Sorular yeniden gözden geçirilerek iyileştirilmiş ve kullanıma hazır hale getirilmiştir. Görüşmeden elde edilen cevaplar görüşülen kişinin izni dahilinde ve anonim kalması şartıyla ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Görüşmede, katılımcılar kendilerini Türkçe ya da Almanca hangi dilde rahat ifade edeceklerse o dili kullanmaları noktasında serbest bırakılmıştır. Almanca görüşlere, Türkçe'ye çevirisi yapılarak yer verilmiştir.

1.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın amacı doğrultusunda dersin verildiği okullar tespit edilerek hedef kitleleri belirlenmiştir. Hedef kitleye araştırmanın önemi, amacı hakkında kısaca bilgi verilmiş ve alınacak bilgilerin bilimsel amaçlı kullanılacağına yönelik açıklama yapılmıştır. Katılımcılara görüşmenin yaklaşık 30-40 dakika sürebileceği ve istedikleri takdirde görüşmeye ara verebilecekleri de belirtilmiştir. Görüşme formu ile toplanan veriler transkripsiyon^[10] ile yazıya aktarılmıştır. Araştırma grubunu oluşturan katılımcılara ait özel bilgilerin gizliliğinin sağlanması nedeniyle katılımcıların isimlerine ve pilot uygulama kapsamındaki okul isimlerine yer verilmemiştir. Araştırmada katılımcılarla yaklaşık 35-50 dakika arasında bir görüşme yapılmıştır. Transkripsiyonu yapılan kayıtlara, katılımcı görüşlerini belirtmek ve araştırma bulgularının geçerliğini artırmak amacıyla doğrudan alıntılar yapmak suretiyle yer verilmiştir. Verilerin analizinde görüşmelerden elde edilen veriler, ortak özelliklere sahip bir sistem içinde bölümlere ayrılarak kategorileştirilmiştir. Böylece katılımcı görüşlerinden elde edilen veriler, kategoriler altında sistemli bir şekilde analiz edilerek verilmiş ve belirlenmiş kategoriler aracılığıyla özetlenerek yorumlanmıştır. Bulguların yorumlanması aşamasında ise toplanan veriler arasında neden-sonuç ilişkisi kurularak verilere anlam kazandırılmış ve elde edilen sonuçlara ilişkin açıklamalar yapılmıştır. Araştırmada kullanılan kategorilerin oluşturulması aşamasında öncelikle teorik çerçeveden faydalanılarak bir yapı oluşturulmuş, sonrasında ise oluşturulan bu kategoriler deşifrelerin okunması esnasında verilerden ortaya çıkan yeni durumlarla birlikte değerlendirilerek teorik perspektif ışığında yeniden yapılandırılmıştır.

[10] Thorsten Dresing - Thorsten Pehl, *Praxisbuch Interview, Transkription&Analyse Anleitungen und Regelsysteme für qualitativ Forschende* (Marburg: Eigenverlag, 2013), 17.

2. BULGULAR VE YORUM

Araştırma bulgularına; aşağıda birbiriyle ilişkili farklı temalar altında tanımlanan kategoriler aracılığıyla doğrudan katılımcı görüşlerinden elde edilerek yer verilmiştir.

2.1. Din-Devlet İlişkilerine Yönelik Görüşler

İslam din dersinin sorumluluğu noktasında ilgili mercilerin hangi sorumlulukları yerine getirmesi gerektiği katılımcılara sorularak dersten din-devlet ilişkileri bağlamındaki talep ve beklentiler tespit edilmiştir.

Dersin Sorumluluğu: İslam din dersinin devletin mi yoksa dinî cemaatlerin mi sorumluluğunda verilmesi gerektiği ile ilgili soru araştırmaya katılan öğretmenlere yöneltilmiştir. Katılımcılardan Ö_02 görüşünü şöyle ifade etmiştir: “Devlet sorumlu olmalı. Çünkü cemaatler arası düşünceler, fikirler, inançlarda, uygulamada, eğitim şekillerinde farklılıklar görüyoruz. Zaten derste her türlü cemaatlerden olan çocuklar bulunuyor ve kendi aralarında bile bazı konularda hem fikir olmuyorlar.” Dersin sorumluluğu ile ilgili katılımcı beklentileri incelendiğinde; öğretmenlerin çoğunluğunun (Ö_02, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_09, Ö_10, Ö_11) dersin devlet sorumluluğunda verilmesi gerektiği yönünde olduğu görülmektedir. Katılımcılarda, dersin mevcut durumdaki dinî cemaatlerin sorumluluğunda verilmesi halinde cemaatler arası fikir ayrılıkları, farklı dinî anlayışlar sebebiyle bazı karışıklıklara ve ayrımcılığa sebebiyet verebileceği düşüncesinin hakim olduğu görülmektedir. Bu endişe nedeniyle dinî cemaatler dersin sorumluluğuna uygun görülememektedirler.

Dinî cemaatlerin de devletle birlikte ortaklaşa bu derse önemli katkılar sunması gerektiğinin önemine de dikkat çeken katılımcılar (Ö_01, Ö_03, Ö_08, Ö_09) olmuştur. Ö_09'un görüşü şöyledir: “Bizim çok desteğe ihtiyacımız var. Parasal konuda da desteğe ihtiyacımız var. Birisi Kur'an-ı Kerim verse, yardımcımız olsa iyi olur. Devlet olduğu için bu konularda bize yardım etmiyorlar ama dinî kurumlar olsaydı yardım olurdu.” Katılımcılar, dersin verilmesinde devleti, dinî cemaatler arasında dengeleyici bir unsur olarak görürken; dinî cemaatler, din eğitimi tecrübesi açısından dersin işleyişine katkısı olabilecek bir destek olarak görülmektedir.

İslam din dersinin sorumluluğu noktasında dinî cemaatlere değinen araştırmalara bakıldığında; dinî cemaatlerin henüz bu yetkinliğe ulaşacak niteliklerinin olmadığı belirtilmektedir. Dinî cemaatlerin okullarda İslam din dersini verme noktasında henüz hazır olmadığını belirten Konya, dinî cemaatlerin İslam din dersi gelişmelerini şüphelilikle izlediklerini dile getirmektedir. Dinî cemaatlerin, çocuklarını İslam din dersine göndermek isteyen üyelerinin derse ilişkin görüşlerini ve endişelerini onaylamayı tercih ettiklerini belirten Konya, dinî cemaatlerin

İslam din derslerine tecrübesiz ve hazırlıksız yakalandıklarını ifade etmektedir. Bunun yanında Osnabrück üniversitesindeki İslam din dersine ilişkin gelişmelerin DİTİB tarafından önemli ölçüde desteklendiğini ve takip edildiğini dile getiren Konya, dinî cemaatlerin Müslüman toplumun bütününe ulaşamadıklarını ve kendi içlerinde kapalı kaldıkları sürece bu gençleri de kaybedeceklerini bildiklerine dikkat çekmektedir.^[11] Konya'nın dinî cemaatlerin derslerle alakalı sorumluluk alma noktasındaki endişeleriyle, araştırmaya katılan öğretmenlerin endişelerinin benzer yönlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların çoğunluğunun görüşleri doğrultusunda bir değerlendirme yapıldığında; katılımcıların, dersin sorumluluğu noktasında dinî cemaatlerin yetersizliklerinden dolayı devlet kontrolünde bir İslam din dersi profili çizdikleri görüldü de, bir kısım katılımcıların da belirttiği üzere dersin ihtiyaç duyduğu noktalarda dinî cemaatlerin yapacağı katkılar yönüyle dinî cemaatlerin önemli görüldüğü ve dersin cemaatlerden bağımsız görülemediği söylenebilir. Almanya'daki Müslümanların dinî eğitiminde oynadığı önemli roller itibarıyla dinî cemaatlerin, İslam din dersinin verimli işlenebilmesi amacıyla ders sürecine olan katkıları yönüyle işlevsel olmaları gerektiğine vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Dersin denetimini ve sorumluluğunu tamamen dinî cemaatlere verememe yönündeki görüş ve düşüncelerin; dinî cemaatler arasındaki farklı din algılarının getirdiği farklı dinî anlayışlar sebebiyle olduğu görülmektedir. Bu nedenle İslam dersi müfredatının oluşturulması, dersin öğretmenlerinin seçimi gibi dersin uygulamasını ilgilendiren önemli konulardaki ders sorumluluğunun tamamen dinî cemaatlere bırakılmasının dinî cemaatlerin mevcut durumları dahilinde mümkün görülmediğini söylemek mümkündür.

Okul Yönetimi: Okul yönetiminin derse katkıları noktasında katılımcıların çoğunluğu (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_06, Ö_07, Ö_08, Ö_10, Ö_11) okul yönetiminin derse verdikleri destekten dolayı oldukça memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Ö_04'ün görüşü şöyledir: "Okul yönetimi din dersine çok destek veriyor. Öteki din derslerini nasıl görüyorsa din dersini de aynı şekilde görmesini, aynı değeri vermesini isterim." Katılımcılar, müdürlerin negatif bir tavır sergilemediklerini aksine materyal, ders kitabı, araç ve gereç gibi çeşitli ders donanımlarını sağlamaya çalıştıklarını belirterek bu noktadaki beklentilerinin karşılandığını belirtmişlerdir. Katılımcılar okul yönetiminden İslam din dersinin geleceğine yönelik dersin kabullenirliğini ve önemini artırmak amacıyla okul müdürlerinin dersin tanıtımını yaparak, dersi duyurarak daha aktif roller üstlenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Katılımcı görüşlerinden hareketle; katılımcıların çoğunluğu (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_06, Ö_07, Ö_08, Ö_09, Ö_10, Ö_11) okul müdürlerinden, İslam din dersinin okul üyeleri tarafından kabullenilebilirliği için dersi tanıtımalarını, ders hakkında okulu, öğretmenleri bilgilendirici çalışmalar yapma-

[11] Pervin Konya "Erfahrungen als Lehrkraft für Islamunterricht in deutscher Sprache", *Islamische Religionspädagogik zwischen authentischer Selbstverortung und dialogischer Öffnung. Perspektiven aus der Wissenschaft und dem Schulalltag der Lehrkräfte*, Bülent Uçar (Hrsg.) (Frankfurt: Peter Lang, 2011), 476-477.

larını beklemektedirler. Müdürlerin derse her türlü maddi-manevi desteği verme noktasında çaba göstermeleri ve dersin içeriği hakkında bilgiler vermeleri önemli beklentiler arasında özetlenebilir. Ayrıca toplumda oluşan olumsuz İslam algısını kırmak ve derse okul içinde hak ettiği değeri vermek amacıyla okul müdürleri tarafından dersin tanıtımının yapılması güven ve samimiyet duygularının gelişmesi açısından öğretmenler tarafından oldukça önemli görülmektedir.

Danışma Kurulu: Katılımcılara, BW eyaletinde dinî cemaat muhatap sorununa geçici yollarla çözüm üretilerek oluşturulan İslam din dersi danışma kurulundan (Beirat) beklentileriyle alakalı soru yöneltmiştir. Katılımcılardan Ö_01'in görüşü şöyledir: "Ders sağlıklı verilebilsin diye dersin arkasında durmasını bekliyoruz. Çünkü din dersinin bir sorumlusu olmadan olmaz. Desteklesinler, profesyonel çalışabilsinler ki biz de işimizi profesyonel yapalım." Katılımcıların tamamının bu kuruldan ortak beklentilerinin, kurulda yer alan üyelerin dersin işleyişi, gelişimi, eğitim-öğretim sürecinin iyileştirilmesi noktasında aktif ve özverili çalışmalar yapması gerektiği yönünde olduğu görülmektedir. Katılımcılar, dersin işleyişi noktasında kendilerinin kurul tarafından bilgilendirilmelerini, dersin içeriğine yönelik daha iyi organize olmalarını, öğretmenleri derse motive edecek destekleyici çalışmalar yapmalarını beklemektedirler. Öğretmenlerin ders sürecinde kendilerini desteksiz ve kendi başına hissettikleri anlaşılmaktadır. Öğretmenler dersin içerik, metot, yöntem, ders araç ve gereçleri noktasında dersin verimini artırmak amacıyla sürece ilişkin bilgi, beceri ve davranışların kazandırılması açısından danışma kurulunun öğretmenlerle iletişim halinde kendilerine rehberlik etmesini beklendiklerini söylemek mümkündür.

Öğretmenlerin Eğitimi: İslam din dersi öğretmenliği için alınan eğitimin nasıl bulunduğuna ilişkin soruda, katılımcıların çoğunluğu tarafından (Ö_01, Ö_02, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_09, Ö_10, Ö_11) eğitimin ilk verilmeye başlandığı zamanlarda ders modüllerinin ve eğitim süresinin yetersiz olduğu ifade edilmiştir. Ö_06'nın görüşü şöyledir: "Ben üç dönem okudum. Şimdi iki seneye çıktı. Daha fazla bilgi veriliyor. Hem genel bilgi hem de çocuklara din sevgisini nasıl aşılayabileceğimiz veriliyor. Eğitimimizde daha çok tarihi bilgiler verildi. Didaktik de vardı. Çocuklara vereceğimiz eğitimde tarihi bilgi gereksiz, önemsiz. Onun yerine ana bilgiler, genel bilgilerin tekrar verilmesi önemli." Ö_06, eğitimin tarihi bilgi ağırlıklı bir program olması bakımından yetersizliğine ve bu nedenle dersin pratiğine yönelik içerikli bir eğitim programının beklendiğine dikkat çekmektedir. Bununla birlikte katılımcılar, eğitim programının zamanla kendini yenilemesini ve geliştirilmesini de memnun edici bir gelişme olarak görmektedirler. Katılımcıların çoğunluğu tarafından ifade edilen görüşler çerçevesinde bir değerlendirme yapıldığında; öğretmenler üniversitede aldıkları eğitimi yetersiz ve yüzeysel bulmaktadırlar. Eğitimin yüzeysel bulunma sebeplerinin temelinde, İslam dersinin pratiğine yönelik yetersizlik ve eksikliklerin üniversitedeki eğitimle tamamlama isteklerinin olduğu söylenebilir. Eğitimin teoriden daha çok pratiğe yönelik olması gerektiği yönünde-

ki isteklerini ise; öğretmenlerin dersin pratiğine ve uygulamasına yönelik bilgiler noktasında kendilerini yetersiz hissetmeleriyle ilişkilendirmek mümkündür.

2.2. İslam Din Dersinin Hedefine İlişkin Görüşler

Dersin hangi hedefler doğrultusunda verilmesi gerektiği sorusu İslam din dersi tartışmalarında en çok gündeme getirilen konuların başında gelmektedir. Bu tema altında oluşturulan kategoriler, dersin hedefleri noktasındaki öğretmen beklentilerini içermektedir.

Dersin Hedefleri: Katılımcıların çoğunluğu İslam din dersi hedeflerine ilişkin soruda hedeflerin, yeni öğretim programındaki son değişikliklerle birlikte bir önceki program hedeflerine kıyasla daha açık ve anlaşılır hale getirildiğini ve yeni müfredatla birlikte belirlenen hedeflerden memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Ö_02'nin görüşü şöyledir: "Yeni müfredatta hedefler net ve yeterli. Çocukların temel dinî bilgilere ihtiyacı var. Benim bulunduğum okulda temel bilgi eksikliği var. Altıncı sınıfta hala inanç nedir, beş büyük görevimiz nedir gibi her sene soruları tekrarlamam gerekiyor. Dinleri hakkında Almanca konuşabilmeleri, terimleri öğrenmeleri, dinî bayramları kutlamayı öğrenmeleri önemli. Önemli hedeflerden biri de hocanın dediğini değil de ben kendim dinî anlamam gerekiyor, bu benim sorumluluğum dedirtebilmektir." Katılımcıların çoğunluğuna göre; İslam dininin temel dinî bilgilerini aktarmak ile din hakkında genel bilgiler vermek (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_08, Ö_09, Ö_10, Ö_11) ve öğrencilere dinini Almanca dilinde aktarabilme yeteneği kazandırmak (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_07, Ö_08, Ö_09, Ö_11) dersin önemli hedefleri olarak tanımlanmaktadır. Katılımcılara göre, müfredatta yer alan İslam din dersinin hedefleri öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda öğretmenler tarafından belirlenmesine imkan verecek mahiyettedir. Bu durum, müfredatın sınırları çerçevesinde, öğretmenlerin kendi hedefleri doğrultusunda bir dersin işlenmesine izin verdiği anlaşılmaktadır. Katılımcı öğretmenlerin, eğitim-öğretim sürecinin sonunda öğrencide görmek istedikleri bilgi ve davranışları öğrenciye kazandırmak hedefinde oldukları anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin asıl hedeflerinin; çocuklara dinî sevdirmek ve dinin temellerini neden, niçin ve nasıl üçgeninde kavratmaya çalışmak ve sorgulamak olduğu anlaşılmaktadır.

Dersin Öğrenci Üzerindeki Etkisi: İslam din dersinin öğrenciler üzerinde nasıl bir etki gösterdiğine ilişkin katılımcı görüşlerinin tamamı, dersin oldukça pozitif etkiler bıraktığı yönündedir. Ö_1 düşüncesini şöyle ifade etmiştir: "Bize velilerden gelen tepkiler çok olumlu. Çocukların ailelerine anlattıkları şeyler de çok olumlu. Okul içerisinde de diğer din dersleri ile aynı zamanda eşit şekilde ders görebilmek diğer din derslerinin içinde bizim değerimizi arttırıyor. Bizim de dinimiz var diyerek çocuklar kendilerine bir değer verildiğini hissediyorlar. O değişimi, çocuklardaki o bilgi artışını görebiliyorum." Araştırmaya katılan öğretmenlerin

çoğunluğu (Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_06, Ö_07, Ö_09, Ö_10, Ö_11) İslam dersinin öğrenci üzerindeki etkilerinden bahsederken, öğrencilerin bu ders sayesinde öncelikle kendi dinleri hakkında Almanca konuşabilme kabiliyeti kazandıkları üzerinde de durmaktadır. Katılımcılar; öğrencilerin, dinlerini Almanca kavramlarla ifade edebilmelerini ve dinleri hakkında Almanca konuşabilmelerini dersin öğrenciler üzerindeki önemli pozitif etkileri arasında görmektedirler. Ö_06'nın görüşü şu şekildedir: "Ben çok pozitif görüyorum. Kendilerini açık bir şekilde ifade edebilmeye başlıyorlar. Alman arkadaşlarının yanında bile bana Selamün Aleyküm diyebiliyorlar. Öğretmenlere de arkadaşlarına da Ramazan ile ilgili bilgiyi Almanca verebiliyorlar." Katılımcı görüşleri içerisinde; dersin okullarda verilmeye başlanmasıyla birlikte, İslam'ın okulun bir parçası haline geldiği şeklinde ifadesi bulunan bir katılımcı görüşünün (Ö_02: İslam bu ders ile birlikte bizim okulun bir parçası oldu. Din dersi ile diyalog oluyor. Kendi öğrenci zamanımda, kendimi okulun bir parçası olarak hissetmiyordum. Ama şimdiki çocuklar kendini okula ait hissediyor. Çünkü dinî, okulda kabul görmüş.) bütün katılımcıların konuya ilişkin düşünce ve görüşlerini özetleyen bir yanının olduğunu söylemek mümkündür. İslam din dersinin okullardaki varlığının ve imkanının, Müslüman öğrencilerin diğer din mensubu arkadaşları tarafından ciddiye alınmasını sağladığını göstermektedir. Dolayısıyla öğretmenler bu dersi öğrenciler arasında birlik ve beraberliğin geliştirilmesi açısından önemli bir faktör olarak görmektedir. Buradan hareketle, öğrencilerin, diğer dinlerden insanlarla bir arada yaşamayı bu ders sayesinde öğrendiklerini söylemek mümkündür.

Katılımcı görüşlerinden hareketle; dersin öğrencilerin kişilik ve dinî kimliğine önemli ölçüde katkı sağladığını, öğrencilerde özgüveni artırıcı bir etkisi olduğunu, diğer dinlerle olan ilişkilerde önemli bir etken olduğunu, aileleri tarafından din eğitimi ihtiyacı giderilmeyen çocukların okulda bu ders sayesinde dinî hakkında bilgi edinme imkanı bulduğunu, öğrencilerin merak ettikleri dinî soruların cevaplarını bulabildiklerini söylemek mümkündür. Ayrıca dersin öğrenciler üzerindeki dolaylı yönden olumlu etkisine; öğrencilerin ders sayesinde rahatladıklarını, kendilerini daha iyi ifade etme ortamı bulduklarını da ilave etmek mümkündür.

2.3. İslam Din Dersinin İçeriğine İlişkin Görüşler

Dersin içeriğine ilişkin sorular aşağıda sıralanan kategoriler altında katılımcı öğretmenlere yöneltilmiştir.

Ders İçeriği: İslam din dersi müfredatının yeterliliğine ilişkin öğretmenlerin çoğunluğu (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_06, Ö_07, Ö_08, Ö_09, Ö_10, Ö_11) memnuniyet içeren olumlu görüşler bildirmiş, müfredatın oldukça yeterli ve kapsamlı olduğunu ifade etmiştir. Katılımcılara göre müfredatta ilkökul ders programında öğretilmesi gereken temel bilgilerin hepsi mevcuttur. Ö_02'nin görüşü şöyledir: "Yeterli. Üzerine çok çalışıldı ve tartışıldı. Bundan öncekine nazaran

üzerine gerçekten çalışılmış, daha derinleştirilmiş. Yeni müfredatla birlikte yeterli buluyorum.” Katılımcıların çoğunluğu, müfredatın yeterli ve kapsamlı olduğunu, gereken konulara yer verildiğini ve bu nedenle bir eksiklik görmediklerini düşünmektedir. Müfredatın anlaşılır, hedef kitleye uygun, dinî kazanımlara yönelik olduğunu söylemek mümkündür. Öğretmenlerin tamamına yakınının ders içeriği noktasındaki memnuniyetleri ile içerik beklentilerinin olmaması durumunun, bir katılımcının (Ö_07) “Müfredatı çok iyi buluyorum, memnunum. Ona göre konular hazırlıyorum. Allah sevgisi, peygamberimiz, peygamberler, Kur'an-ı Kerim, başka dinler. Bunların içeriğini doldurmak bize kalıyor.” yönündeki görüşünden hareketle, müfredatın öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda öğretmenler tarafından şekillendirilmeye imkan verecek esnek bir yapıya sahip olma özelliği ile ilişkili olduğu söylenebilir.

İslam din dersinin dinî ihtiyaçları karşılamadaki yeterliliğine ilişkin katılımcı öğretmenlerin çoğunluğu (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_09, Ö_10, Ö_11) dersin, çocukların günlük yaşamda ihtiyaç duyabileceği; dinin aktarımı, anlatılması, din hakkında konuşma ile ilgili ihtiyaçları gidermede yeterli olduğunu ifade etmişlerdir. Ö_09'un görüşü şöyledir: “Çocuklar hep Almanca konuşuyorlar. Arkadaşlarına veya bir Hristiyan veya bir Yahudiye veya inanmayan bir çocuğa dinini ifade edebilmek için Almancasını bilmesi gerekiyor.” Katılımcılara göre ders, Almanca dilinde dinî ifade etme yeteneği kazandırarak öğrencilerin dinî ihtiyaç ve beklentilerine cevap olabilmektedir. Katılımcı görüşlerinden hareketle, ders içeriğinin sosyal hayatta konuşularak öğrenciler tarafından işlevsel hale getirildiğini söylemek mümkündür.

Katılımcılardan Ö_01, Ö_02, Ö_04, Ö_05, Ö_07, Ö_09, Ö_10, Ö_11 dinî ihtiyaçlarının karşılanması noktasındaki tamamlayıcı sorumluluğu, camilerde veya ailede verilen din eğitiminde görmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin günlük hayata dair dinî ilgi ve ihtiyaçlarının karşılanması ancak bir ucunda okul diğer ucunda cami bir diğer ucunda ise aile faktörü olan bir üçgen çerçevesinde mümkün görülmektedir. Ailelerin veya cami ortamlarının çocuklara dinî benimsetme, dindar yapma veya o dinin mümini yapma gibi ibadete yönelik fonksiyonlarından hareketle, temel bilgilendirmeye dayalı İslam din dersinin dışında bir dinî eğitim mercinin İslam dersine takviye amaçlı önemli bulunduğu söylenebilir.

Öğrenme Alanları: Etkili bir İslam din dersi için katılımcı öğretmenlere iman, ibadet, ahlak öğrenme alanlarının sıralamasına ilişkin yöneltilen soruda katılımcıların çoğunluğu (Ö_01, Ö_02, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_09, Ö_10, Ö_11) inanç alanı ile ilgili konuları öncelikli öğretilmesi gereken konular arasında görmüştür. İkinci olarak ahlak alanı ile ilgili konuların derste işlenmesi istenirken, ibadet alanı sıralamada üçüncü sırada tespit edilmiştir. Ö_05'in görüşü şöyledir: “İlk başta inanç. Çünkü inanç olduğu zaman ahlaka da yönlendirebiliyorsunuz. Bir çocuğun ahlakı iyi olduğu zaman zaten ibadet etmek isteyecektir.” Katılımcıların yaptığı sı-

ralamada ibadet konu alanının son sırada yer aldığı görülmektedir. Katılımcıların bir kısmı ibadetler noktasındaki konuların; kişinin kendi ile Allah arasında olan konulardan olduğuna fakat dinin ahlaki boyutunun ise bütün toplumu ilgilendiren ve imanı tamamlayan bir unsur olma yönüne vurgu yapmışlardır. Katılımcılarda; öğrencilerin iman ve ahlaka dair konularda bilinçlendirilmeleri halinde öğrencilerde ibadetin kendiliğinden gelişebileceği düşüncesinin hakim olduğu görülmektedir. Ahlak öğrenme alanının öncelikli olduğunu düşünen 2 katılımcıdan (Ö_04, Ö_08) Ö_08'in görüşü şöyledir: "İslam'ı yapan İslam ahlakıdır. Sonra inanç ve ibadet." Katılımcılar, öğrencilere ahlaki terbiye vermek ve ahlaklı olmalarını sağlamak amacıyla dinin ahlaki boyutunun öncelikli olduğunu düşünmektedirler. Her iki katılımcı da ahlak öğrenme alanından sonra inanç öğrenme alanını önemli bulmaktadır.

Katılımcı görüşlerinden hareketle, katılımcıların çoğunluğu inanç öğrenme alanının öncelikli olması gerektiğini ifade etmişlerdir. İslam dersinin içeriğiyle asıl hedeflenenin öğrencilerin zihinsel düzeyde var olan inançlarının dayanağını ortaya çıkarmak ve inanç konularının kazanımlarına yer vermek olduğu söylenebilir. Öğretmenlerin İslam din dersi ile öğrencilerin dinleri hakkında doğru ve yeterli bilgiye sahip olmalarını hedefledikleri anlaşılmaktadır. İman-inanç konularının ahlak ve ibadetlerle doğrudan ilişkili olduğu bu açıdan imanı içselleştiren öğrencinin sonrasında davranışlarının olumlu yönde etkilebileceği düşünülmektedir. Bu anlamda dersin öğretmenler tarafından bilinçlendirmeye yönelik tasarlandığı söylenebilir. Öğretmenlerin derste verilen bilgilerle iman-ibadet farkındalığı oluşturmaya çalıştıklarını fakat ibadetlerin pratiğine yönelik bir eğitim beklentilerinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Ders İçeriğinin Öğrencinin Gelişim Düzeyine Uygunluğu: İslam din dersi içeriğinin öğrenci düzeylerine uygun olup olmadığı sorusu öğretmenlere sorulmuştur. Katılımcı öğretmenlerin çoğunluğu (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_06, Ö_07, Ö_08, Ö_09, Ö_10, Ö_11) ders müfredatının öğrencinin gelişim düzeyine, sınıf düzeyine ve öğrenci seviyesine göre uygun olduğunu belirtmiştir. Ö_11 görüşünü şöyle ifade etmiştir: "Pedagojik olarak bir özgürlüğümüz var. Herkes kendi sınıfına göre, kendi seviyesine göre ilerleyebilir. Benim bazı seneler çok yavaş ilerlediğim oldu. Müfredatın yarısına ulaşabildiğim oldu. Bazı sınıflarda da daha hızlı ilerleyebiliyordum." Katılımcılar ders içeriğinin öğrenci seviyelerine uygun hale getirilmesinde öğretmenin büyük role sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılar, müfredatın öğretmen tarafından istenilen şekilde ayarlanabilir esnek yapısından dolayı öğretmenlerin ders müfredatını sınıf seviyelerine uygun hale getirebildiklerinden bahsetmişlerdir. Her sınıfın seviyesi öğretmen tarafından dikkate alınarak dersin muhtevası ya sadeleştirilmek ya da derinleştirilmek suretiyle öğrenci seviyesine uygun hale getirildiği dile getirilmiştir. Ders müfredatının öğrencinin gelişim düzeyine ve öğrenci seviyesine uygun olduğu ifade edilse de, öğretmenlerin bu müfredatı öğrenci seviyelerine uygun hale getirebilmelerinde uyarılma çabalarının önemli olduğunu söylemek mümkündür.

2.4. İslam Din Dersi Kitaplarına ve Materyallerine İlişkin Görüşler

Ders kitaplarının derse yön verme özelliğinden hareketle bu tema altında İslam din dersi öğretmenlerinin ders kitaplarına ve materyallerine ilişkin görüş ve beklentileri tespit edilmiştir.

Dersi Kitapları: Araştırmaya katılan öğretmenlere derste hangi kitapları kullandıklarına ilişkin sorulan soruya öğretmenlerin tamamı, piyasadaki belli yayınevlerine ait farklı İslam din dersi kitaplarından elde ettikleri içerikleri bir araya getirmek suretiyle dersi işleyebildiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar dersi tek bir kitaptan değil, farklı yazarlara ait farklı kitaplardan faydalanarak takip etmektedir. Ö_10'nun kitaplar hakkındaki görüşü şöyledir: “Şu kitabı kullanıyorum diyecek bir kitap yok. Miteinander auf dem Weg hoşuma giden bir kitap. En çok ilkokulda onu kullanıyorum. Mein Islambuch'dan, Mein Blick in den Islam'dan, Saphir'den bir şeyler alıyorum. Bismillah defterini kullanıyorum. Avusturya'dan Islamstunde kitapları var. Onlardan çok kullanıyorum. Bismillah yardımcı kitabı çok basit, iki dakikada bitiriyorlar.” Katılımcıların çoğunluğu (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_08, Ö_09, Ö_10) genellikle derste Miteinander auf dem Weg (Yolda Birlikte) ders kitabından faydalandıklarını belirtmişlerdir. Yine katılımcıların çoğunluğunun ise (Ö_01, Ö_03, Ö_07, Ö_09, Ö_10, Ö_11) derste Bismillah isimli yardımcı kitaptan faydalandığı görülmektedir. Sayılan bu kitaplarla birlikte, katılımcıların bir kısmının ise (Ö_01, Ö_06, Ö_08) derste bir diğer kitap olarak Mein Islambuch (İslam Kitabım) isimli ders kitabını da kullandıklarından bahsettiği görülmektedir. Katılımcılardan Ö_03, Ö_07 ile Ö_10, Avusturya'da okullarda İslam dersinde okutulan Islamstunde isimli ders kitaplarından faydalandıklarını ifade etmişlerdir. Araştırma verilerine göre; İslam dersi kitapları arasında katılımcılar tarafından benimsenerek okutulması uygun görülen belirli bir ders kitabı henüz mevcut değildir. Öğretmenlerin dersi tek bir kitaptan değil de farklı kitaplardan takip etmelerinin temelinde; ders kitaplarının içerik, görsel sunum, anlatım tarzı ve dil bakımından yetersizliğin vurgulandığı görülmektedir. Bu nedenle öğretmenler, kendi hazırladıkları ders materyallerini ders kitabının yerine koyarak ders kitabı eksikliğini gidermeye çalışmaktadırlar. Buradan hareketle katılımcılar, ders kitaplarını birbirlerinin tamamlayıcısı olarak görmekteydiler; bu nedenle tek bir kitapla dersi işlemek mümkün gözükmemektedir.

Katılımcıların ders kitaplarına yönelik ağırlıklı görüşlerinin; bazılarının görüntü, bazılarının üslup bakımından problemlili olduğu, bazılarının içerik bakımından kapsamsız ve yetersiz olduğu bu nedenle ders kitaplarının eğitim-öğretim dönemi boyunca kullanılabilir nitelik ve yeterlilikten yoksun olduğu yönünde olduğu anlaşılmaktadır. Henüz köklü bir geçmişi olmayan dersin, İslam din dersi öğretmenlerinin bilgi ve tecrübeleri doğrultusunda ilerlediği düşünüldüğünde, dersin başarısı için hem öğretmenlere hem derse kılavuzluk edebilecek nitelikli ders materyallerinin geliştirilmesi aşamasında öğretmenlerin bilgi ve tecrübelerinden faydalanmanın anlamlı olduğu söylenebilir.

İslam din dersi uygulamalarındaki karşılaşılan zorluklara ilişkin Konya, ders kitaplarının ve materyallerinin eksikliğini dile getirmektedir. Her fikir, her çalışma kağıdı veya küçük şeylerin bile öğretmene dersi sunmada bir ışık kaynağı oluşturduğunu belirten Konya, Kültür Bakanlığı'nın verdiği eğitim seminerlerinde uzman Katolik ve Protestan din dersi öğretmenleri ile birlikte yapılan materyal çalışmalarının oldukça yardımcı olduğunu ifade etmektedir. Konya yine de dersin amacını yerine getirecek bir ders kitabı veya ders materyalinin varlığından söz etmenin güç olduğunu belirtmektedir. Konya'ya göre yeterli ders materyalinin sağlanması halinde hem dersin işlenmesi kolaylaşacak hem de dersin düzenli bir ders olması yönündeki genel kabullenirlik artacaktır.^[12] Konya'nın araştırma bulgularıyla örtüşen görüşlerinden hareketle ders sürecinin verimli hale getirilmesinde ders materyallerinin zenginleştirilmesinin önemi ortadadır. Ders kitaplarının, hem bütçe sorunu hem de nitelikli ders kitaplarının kısıtlılığı nedeniyle tercih edilmeyişinden kitapların sınıftaki bütün öğrenciler için sağlanamadığı da göz önünde bulundurulduğunda; ders sürecinin bu durumdan olumsuz etkilenmesi söz konusu olabilir. Bu nedenle öğrencilerin derse ilgisini artırmak amacıyla nitelikli ders kitaplarının geliştirilmesinin aciliyeti önemli gözükmektedir.

Kitapların Hazırlanma Kriterleri: İslam din dersi öğretmenlerinin ders tecrübeleri doğrultusunda nasıl bir ders kitabı hazırlanması gerektiği hakkında katılımcıların çoğunluğu (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_09, Ö_11) öğrencilerin kolaylıkla anlayabileceği, öğrenci düzeyine uygun, anlaşılır, sade bir dil kullanımı ile resimlerinin ilgi çekiciliğini dile getirmişlerdir. Ö_05'in görüşü şöyledir: "Resimler bir de dilin kolay olması lazım. Algılanabilmesi lazım çocuklar için. Az bilgi içermesi lazım o yaşlar için." Katılımcıların kitaplar hakkındaki görüşlerinin dil ve resim bakımından yetersiz olduğu yönünde olduğu görülmektedir. Kitaplar dil bakımından bazen uzun, bazen karmaşık ya da anlaşılmasız değerlendirilirken; kitap resimlerinin ise ayrımcılık içeren veya melek, peygamber çizimleri gibi dinî değerlerle bağdaşmayan öğeler içermesi yönüyle eleştirildiği görülmektedir. Katılımcılar tarafından ders kitaplarının öğrencilerin yaş ve sınıf seviyelerine uygun hale getirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca ders kitaplarında kullanılan resimlerin çizimine dinin hassasiyetlerinin göz önünde bulundularak yer verilmesi gerektiğini söylemek mümkündür. Katılımcı görüşlerinden, kitapların pedagojik formasyon tecrübesine sahip, alanında uzman kişiler tarafından hazırlanmasını uygun gördükleri anlaşılmaktadır. Bütün katılımcı öğretmen görüşleri dikkate alındığında ders kitapları; anlaşılır, sade bir dil ve ilgi çekici resimler ile öğrenci seviyelerine uygun hale getirilmelidir. Kitaplardaki içerik; öğrenci düzeyine uygun anlaşılabilir bir dil ile profesyonel ve ilgi çekici resimlerle desteklenmelidir. Buna karşın ders kitabının; sade ve anlaşılır bir dil yerine ağır bir üslupla yazılmış olması, kitapta çok fazla yazıya yer verilmesi, kitaptaki resimlerin İslami unsurlarla bağdaşmaması ile öğrencileri birleştirici öğelere sahip olmaması

[12] Konya "Erfahrungen als Lehrkraft für Islamunterricht in deutscher Sprache", 475.

açısından yetersizliği ile içerik ve resimlerinin uyumsuzluğu gibi etkenler öğrencinin kitaba odaklanmasını zorlaştırdığından bu tür kitapların ders kitabı olarak öğretmenler tarafından tercih edilmediği anlaşılmaktadır.

Kitapların Müfredata Uygunluğu ile Görsel ve İçerik Tasarımı: Ders kitaplarının müfredata uygunluğu noktasındaki görüşlere bakıldığında, katılımcıların tamamının (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_08, Ö_09, Ö_10, Ö_11) ders kitaplarında yer alan ders konularının müfredata uygun hazırlandığını ifade ettikleri görülmektedir. Ö_07: “Uygun. Genelde her kitabın konuları da aynıdır. Tam müfredata bire bir uygun olamaz. Kendimiz tamamlıyoruz.” Ders kitaplarının müfredata uygun hazırlandığını belirten öğretmenler, eksik ve yetersiz bulduklarını da belirtmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğuna göre ders kitaplarında müfredatla uyumlu yer alan konular, bilgi bakımından eksik ve yetersizdir. Bu nedenle öğretmenler kitaplarda yer alan konu içeriklerini tek bir kitaptan değil, farklı kaynaklardan birleştirerek kendi çalışmalarıyla zenginleştirdiklerini belirtmişlerdir.

İslam din dersi kitaplarında yer alan görsellerin ve içerik tasarımının değerlendirilmesine ilişkin araştırma sorusuna, araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğunluğu (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_09, Ö_10, Ö_11) tercih ettikleri ders kitaplarının görsel ve içerik tasarımı hakkında olumlu yönde görüş bildirmişlerdir. Ö_06'nın görüşü şöyledir: “Öğrencilerin ilgisi resimlere göre oluyor. Resmi görüyorlar ben bu resimdekini biliyorum deyip sonra yazıyı okumaya başlıyorlar. Kabe'yi gördüm, Kabe'yi biliyorum, acaba ne yazıyor şeklinde okuyorlar.” Öğretmenlerin çoğunluğu derste kullanmayı tercih ettikleri bazı İslam din dersi kitaplarını öğrencilerin ilgisini çekmesi yönüyle derste kullanılabilirliği açısından görsel ve içerik tasarımını beğendiklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenler kitap resimlerini özellikle öğrencinin ilgisini çekerek öğrenciyi konuya odaklaması yönüyle değerlendirmişlerdir. Kitap görsellerinin pozitif değerlendirilme ölçütlerini; öğrencinin ilgisini çekmesi, günlük yaşamla bağı koparmaması, konu hakkında öğrencinin konuşmasına, düşünmesine imkan vermesi şeklinde ifade etmek mümkündür. Bir kısım katılımcı öğretmen (Ö_09, Ö_10, Ö_11) kitaplarda yer alan resimleri, katılımcı Ö_10'un görüşünde de görüleceği üzere “Görseller fena değil, kullanışlı. İslamiyete de uygun. Peygamberimizin resmini yapmışlar, melek yapmışlar; yüzü yok, bedeni var. Çocuklara açıklama yapıldığı takdirde olabilir.” yönünde değerlendirerek, peygamberlerin ve meleklerin yüz şekline yer vermeyen ders kitaplarını derse daha uygun bulduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların içerik ve resim açısından ayrıştırıcı unsurlar ve öğeler içermeyen ve İslamiyet'e uygun olduğunu düşündükleri kitapları ders kitabı olarak tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda; ilk olarak bazı kitapların öğrencileri konuya odaklayacak ve öğrenmeyi destekleyecek nitelikte olması açısından kitaptaki resimlerin ve içeriğin verilmiş biçiminin başarılı olduğunu söylemek mümkündür.

Bazı katılımcılar (Ö_08, Ö_09, Ö_11) ders kitaplarını genel itibariyle uygun bulduklarını ifade etmelerine rağmen bazı kitapların içeriğinin kültürel ağırlıklı verildiğinden (örneğin Türklere özgü el öpme geleneği), Türk mimarisinin etkisinde çizilen resimlerin diğer ülkelerden gelen Müslüman öğrenciler tarafından İslam dinî ile bağdaştırılmadığından bahsetmişlerdir. Bazı katılımcılar da (Ö_01, Ö_03, Ö_05, Ö_11) ders kitaplarında kadınların sadece başörtülü veya başörtüsüz resmedildiğine değinmektedirler. Katılımcılardan Ö_01 öncelikle, ilk çıkarılan ders kitaplarının Hristiyan din kitaplarından alıntı olduğunu ve bu nedenle resimlerinin problemliliğini ifade etmektedir. Sonrasında ise kadınların başörtülü resmedilişine değinerek son çıkan ders kitaplarında bu durumun düzeltildiğini ve kadınların başörtüsüz de resmedildiğini dile getirmektedir. Katılımcı, çocukların toplumsal yaşamın içinden, günlük hayatlarında karşılaşabilecekleri kadın resimlerine de yer verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Katılımcılardan Ö_05 ve Ö_07'nin ders kitaplarında yer alan rahatsız edici başka bir unsur olarak savaş konusunu dile getirdikleri görülmektedir. Katılımcılardan Ö_03 ve Ö_06 ise bazı ders kitaplarını peygamberlerin veya meleklerin yüzünün resmedilmesinden dolayı eleştirmektedir. Bazı katılımcılar da (Ö_09, Ö_11) da buradaki 2 katılımcının görüşlerini destekler mahiyette peygamber veya melek çizimlerine yer vermeyen kitapları tercih ettiklerini, bu tür kitapların İslam'a daha uygun olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcı görüşlerinden hareketle, katılımcıların çoğunluğunun (Ö_01, Ö_03, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_08, Ö_09, 10, Ö_11), bazı İslam din dersi kitaplarını görselleri veya içeriği nedeniyle uygun bulmadıklarından bu kitapları ders kitabı olarak da tercih etmek istemedikleri görülmektedir. İslam din dersi kitaplarının görsellerinin kültürel çeşitliliği içermemesi, kadınların kitap boyunca ya sadece başörtülü veya sadece başörtüsüz çizimlerine yer verilmesi, kitap görsellerinin veya içeriğinin şiddet unsurları içermesi, peygamberin ve meleğin İslam'a uymayan çizim şekilleri bakımından ders kitaplarının görsel ve içerik tasarımı noktasında katılımcıların olumsuz görüşlere sahip olduğu görülmektedir.

Kitapta yer alan görsellerin anlamlı ve faydalı olması için bazı kriterler söz konusu edilmektedir. Bunlar arasında zikredilen önemli kriterlerden bazıları şunlardır:^[13]

- Konu ve dersin içeriğiyle görseller arasında bir ilişkinin olması
- Görsel öğelerin konuya, programa ve amaca uygunluğu
- Seçilen görsellerin ilgi uyandırması ve öğrenciyi düşünmeye sevk etmesi

[13] Nihat Şimşek, *Derste Eğitim Teknolojisi Kullanımı* (Ankara: Anıl Matbaa, 1997), 69, Akt. Ebru Demircioğlu, "Dokuzuncu Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Görseller Hakkında Öğretmen Görüşleri: Trabzon Örneği", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/7 (Summer 2013), 97.

Kitapta yer alan görsellerin anlamlı ve faydalı olmasına ilişkin sıralanan bu kriterlerin, araştırma bulguları ile örtüştüğü görülmektedir. Buradan hareketle, tercih edilen İslam din dersi kitaplarına biçim ve içerik açısından olumlu yaklaşan fakat genel itibarıyla İslam din dersi kitapları biçim ve içerik açısından iyileştirilerek geliştirilmeli diyenlerin; kitaplardaki konu ve içeriklerin görsellerle uyumlu olması, görsellerin ve içerik tasarımının öğrencilerde ilgi uyandırması, görsellerin İslam dersinin amacına uygun olması, görsel ve içeriğin öğrencileri birleştirmesi, derse motiveyi sağlaması, ayrımcılığa, tartışmaya veya dışlanmaya yer vermemesi yönüyle İslam din dersi kitaplarını değerlendirdiklerini söylemek mümkündür.

Ders Kitaplarının Hazırlanması: İslam din dersi kitaplarının kimler tarafından hazırlanması gerektiği noktasındaki katılımcı görüşlerinin çoğunluğunun (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_07, Ö_09, Ö_10, Ö_11) pedagojik bilgisi olan kişiler ve alan bilgisine sahip teologlar tarafından birlikte hazırlanması gerektiğinden yana olduğu görülmektedir. Ö_11'in görüşü şöyledir: "Hem pedagojik bilgisi olan hem de dinî yönden vasıflı olması lazım. Sınıf seviyesine göre mesela sekizinci, dokuzuncu sınıflara teologlar da hazırlayabilir. Ama her zaman pedagojik yön olması lazım." Katılımcılar, ders tecrübesine sahip öğretmenlerin de kitap hazırlama komisyonunda yer alması gerektiğini düşünmektedirler. Sadece teologlar tarafından yazılan bir ders kitabının pedagojik açıdan yetersiz olduğu, bu nedenle öğretmenlerin veya eğitimcilerin din dersi kitabı hazırlama komisyonuna dahil edilmesi istenmektedir. Bu görüşlerin temelinde; ders kitaplarının pedagojik açıdan yetersiz olduğu düşüncesinin yattığı söylenebilir. Katılımcılar, ilahiyatçı uzmanların İslam din ders kitaplarını hazırlamada kendi başına yeterli olmayacaklarını, bu uzmanlarla birlikte öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarının farkında olan pedagojik donanıma sahip eğitimcilerin de çalışması gerektiğini belirtmektedirler.

Öğretim Materyallerinin Yeterliliği: Öğretim materyallerinin yeterliliği noktasında katılımcıların tamamı, alternatif öğretim materyallerinin yetersizliğine değinerek bu tür yardımcı materyallerin bizzat kendileri tarafından geliştirilmek suretiyle oluşturulduğunu ifade etmişlerdir. Ö_01'in görüşü şöyledir: "Kesinlikle yeterli bulmuyoruz. Kendimiz geliştiriyoruz, internete bakıyoruz. Öğretmenler bir konuyu uygulamalı işledikleri zaman kendi aralarında değiş tokuş şeklinde paylaşıyorlar." Katılımcı öğretmenler ihtiyaç duydukları yardımcı eğitim-öğretim materyallerine; aralarında fikir alışverişi yapmak amacıyla oluşturdukları sosyal medya grupları veya paylaşım siteleri ile bizzat İslam din dersi öğretmenleri tarafından hazırlanan ders materyallerinin grup üyeleri arasında paylaşılması yoluyla veya hizmet içi seminerlerindeki tecrübe alışverişi ile ulaşmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Katılımcı görüşlerinden; alıştırma, resimler, müzikler, öğretici videolar, maketler gibi derste kullanılacak yazılı veya görsel malzeme ve materyallerin yetersiz olduğu anlaşılmaktadır.

Müller, Baden Württemberg eyaletindeki ilkokullarda verilen İslam din dersleri üzerinde yaptığı araştırmasında derste kullanılan çeşitli metotlara dikkat çekmektedir. Müller; ders sunumunun, dersin hedefleri ve amaçlarına uygun olarak şarkı söyleme ve el işi etkinlikleri ile zenginleştirildiği takdirde, dersin öğrenciler tarafından olumlu yönde değerlendirildiğini ifade etmektedir.^[14] Müller'in araştırmasında bahsettiği bu metotlar ile katılımcı öğretmenlerin geliştirmeye veya ulaşmaya çalıştıkları alternatif öğretim materyalleri benzerlik göstermektedir. Bu nedenle öğretmenlerin bu tür yardımcı materyalleri öğrenmeyi kolaylaştırmak, dersin etkinliğini artırmak amacıyla geliştirdiklerini ve bu tür materyallerin öğretmenlerin önemli beklentileri arasında olduğunu söylemek mümkündür.

2.5. Dersin Diline İlişkin Görüşler

İslam din dersi öğretmenlerine Almanca dilinde iyi bir İslam dersi imkanı için bazı sorular yöneltilmiştir. Araştırma bulgularına aşağıda kategoriler altında yer verilmektedir.

Almanca İslam Din Dersi: Katılımcı öğretmenlerin hepsi, öğrencilerin İslam din dersinin Almanca dilinde verilmesinden yana olumlu görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar, öğrencilerin dersi Almanca dilinde anlayabildiklerini, dinlerini Almanca dilinde öğrenebildiklerini dile getirmişlerdir. Katılımcılar, öğrenciler tarafından anlaşılmayan Almanca dinî kavramların veya konuların, Türkçe veya Arapça ya da öğrencilerin kendi dillerinde karşılığını vermek suretiyle Almanca dinî kavramların anlaşılması noktasında ortaya çıkan zorluğun aşıldığından bahsetmişlerdir. Ö_11 görüşünü şöyle ifade etmiştir: "Almanca'da çocuklarla iyi anlaşılıyor. Ve çocuklar zaten farklılıklarını kendileri dile getiriyor. Suriyeli çocuk onu öyle telaffuz etmiyoruz diyebiliyor. Türk çocuk ben abdest alıyorum diyor. Ben Türkçe abdest, Almanca Gebetswaschung diyorum. Arap çocuk biz wudu diyoruz diyor. Almanca olması da hepsini bi noktada birleştirmek için çok önemli." Katılımcı ifadelerinden; öğretmenlerin, çocukların konuyu kavrayabilmelerine yardımcı olmak amacıyla dersi oldukça öğrenci düzeyine uygun hale getirerek kolay bir dille anlatmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Katılımcı öğretmenlerden bazıları (Ö_02, Ö_06, Ö_10), öğrencilerin derste zorlanmalarındaki etkeni dersin Almanca dilinde işlenmesinde değil; öğrencilerin dinlerindeki bazı kavramları Almancada veya kendi ana dilinde hangi kelimeye karşılık geldiğini bilmemelerinde görmektedir. Bu durumun nedenini katılımcılardan Ö_10'nun da belirttiği gibi; öğrencilerin dinlerini aile ortamında sadece kendi ana dillerinde konuşmalarına, öğrencilerin İslam dersi ile karşılaşmalarına kadar dinlerini Almanca dilinde duyma, konuşma fırsatı bulamadıklarına bağlamak mümkündür.

[14] Peter Müller "Christen sind trotzdem unsere Freunde. Schwerpunkt Baden Württemberg", *Was soll ich hier? Lebensweltorientierung muslimischer Schülerinnen und Schüler als Herausforderung für den Islamischen Religionsunterricht*, Harry Harun Behr, Christoph Bochinger, Mathias Rohe und Hansjörg Schmid (Hg.) (Berlin: Lit Verlag, 2010), 11.

Müller yaptığı araştırmasında, Almanca dilinde verilen din dersinin, öğrencilere inancını Almanca dilinde konuşabilme ve tartışabilme imkanı verdiğiinden, bununla birlikte öğrenciye bazı Kur'an ayetleri üzerinde Almanca tartışabilme ve bu tartışmalarla Almanca baş edebilme yeteneği kazandırdığından bahsetmektedir.^[15] Katılımcı öğretmenlerin görüşleri bu doğrultuda değerlendirildiğinde; öğrenciler, ana dilinde bildikleri, tanıdıkları dinî kavramların Almanca dilindeki karşılığını derste öğrenme imkanı bulmaktadır. Böylece öğrencilerin, ana dilindeki dinî kavramları Almanca karşılıkları ile ilişkilendirmek suretiyle Almanca dilinde de dinini tanıma, anlama, konuşma ve tartışma becerilerini geliştirebilme imkanı bulduklarını söylemek mümkündür.

Almanca Dinî Kavramlar: Dinî kavramların Allah-Gott, İsa-Jesus örneği üzerinden Almanca dilinde kullanımına ilişkin araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğunluğu (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_08, Ö_11) dinî kavramların Almanca diline anlam aktarımı noktasında derste bir sorun yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların, dinî kavramları Almanca dilinde anlatırken; öğrencilerin Almanca dinî kavramlarla ilk defa karşılaşması esnasında anlamakta zorluk çektiklerini fakat bu kavramların öğrencilerin kendi dillerinde de karşılığını bulacak şekilde açıklamasının yapıldığı takdirde öğrencilerin kavramları kavrayabildiklerini ve kolay öğrenebildiklerini ifade etmişlerdir. Ö_08'in görüşü şöyledir: "Öğretmen Allah ya da Gott kelimesini nasıl bir ayırıştırma ile anlattığı önemli. Allah diyorsunuz ama Almanya'da Gott'tan başka kelime bilinmiyor ki! Ama Allah kelimesini kullanmak zorundayız diye anlatıyorum. Jesus ile İsa'nın aynı manaya geldiğini İslami açıdan anlatmaya çalışıyorum." Katılımcılar, Almanca dilinde ifade edilen dinî kavramların anlam karmaşıklığına sebebiyet vermediğini, sorun olduğu durumlarda öğretmen tarafından açıklandığı takdirde o kavramın öğrenciler tarafından anlaşıldığını belirtmişlerdir.

Allah-Gott, İsa-Jesus terimlerinin öğrenciler tarafından anlaşılacak, ayırt edilip edilemediği noktasındaki soruya katılımcılar; bu terimlerin Hristiyanlık ve İslamiyet'te işaret ettiği manalarına karşılaştırmalı açıklamalarla yaklaşıldığı takdirde, öğrenciler tarafından kavrandığını ve öğrencilerde bir karışıklık oluşturmadığını belirtmişlerdir. Katılımcılar bu terimlerin birbiri yerine kullanılabileceğini, terimlerin Almanca karşılığının ondan başkasının olamayacağını ifade etmişlerdir. Katılımcı görüşlerinden hareketle, Almanca dilinde ortak bir din dili oluşturmak ve dolayısıyla Müslüman öğrencilerle Almanca dilinde iletişim kurabilmek amacıyla bu terimlerin birbiri yerine kullanıldığını anlamak mümkündür.

Bazı katılımcılar (Ö_09, Ö_10) Gott-Allah kullanımına ilişkin farklı görüş bildirmişlerdir. Ö_10'un görüşü şu şekildedir: "Allah bizim için zaten her zaman

[15] Ingrid M. Müller, "Natürlich ist ein Religionsunterricht im eigenen Glauben besser", *Was soll ich hier? Lebensweltorientierung muslimischer Schülerinnen und Schüler als Herausforderung für den Islamischen Religionsunterricht*, Harry Harun Behr, Christoph Bochinger, Mathias Rohe und Hansjörg Schmid (Hg.) (Berlin: Lit Verlag, 2010), 22.

Allah' tır, onu Gott olarak tercüme etmiyoruz. Gott olarak kullanılsa karmaşa yaşayabilir. Hz. İsa olarak kullanıyoruz.” Katılımcı iki öğretmen; Allah ve Gott kelimelerinin birbirlerinin yerine kullanımlarının öğrencilerde kafa karışıklığına sebebiyet verebileceğini ifade etmektedirler.

Katılımcıların bir kısmı (Ö_02, Ö_04, Ö_07, Ö_09, Ö_11) bazı dinî kavramların başka alfabeyle aktarılması esnasında oluşan yazılış biçimi sorunundan bahsetmektedir. Katılımcılardan Ö_02, Ö_09, Ö_11; namaz teriminin örneğini vererek, bu kelimenin Arapça'da hem salah hem de salat olarak Arapça dilinden kaynaklanan farklı yazılış şekilleriyle okunabileceğini, bu kelimenin Almanca karşılığının Gebet olduğunu ve Gebet kelimesinin öğrencilerin kendi dillerinde de ilişkilendirilecek şekilde açıklandığı takdirde işaret ettiği anlamı bakımından bir sorun oluşturmayacağına işaret etmişlerdir. Yine bir katılımcı (Ö_04) Hz. Hatice'nin ismini örnek göstererek, bu ismin yazılışını Türk öğrenciler için Hatice, Arap öğrenciler için Hatica olarak tercih ettiğini ifade etmektedir. Katılımcı, Hatica isminin Hatice ile aynı olduğunu Türk öğrencilere açıkladığını dile getirmektedir. Katılımcılardan Ö_07 tarafından; farklı yazılış biçimlerinin öğrencilerin zihninde karışıklığa sebebiyet vermemesi amacıyla tek bir yazılış biçiminin benimsenerek bütün kaynaklarda standartlaştırılması önerilmektedir. Böylece dersin odak noktasının terimlerin aktarım şekilleri değil; dinî terimin işaret ettiği konunun bizzat kendisi haline gelebileceğini söylemek mümkündür.

Hem dinî terimlerin, Allah-Gott, İsa-Jesus örneğinde olduğu gibi Almanca diline aktarımıyla ilgili hem de dinî kavramların aktarımı noktasında anlam ve biçime ilişkin hususlarla ilgili katılımcı görüşleri değerlendirildiğinde; öğretmenlerin, bu kavramların doğru şekilde izahı ile ilgilendiklerini söylemek mümkündür. Farklı ders kitaplarında yer alan farklı aktarım biçimleri hakkında ise, İslam din dersi öğretmenleri tarafından öğrencilere bu aktarımlar noktasında gerekli açıklamaların yapılması suretiyle olası karışıklığın önüne geçildiği anlaşılmaktadır.

2.6. Öğrenci Velilerine İlişkin Görüşler

Araştırmaya katılan İslam din dersi öğretmenlerine dersin velileri ilgilendiren yönlerine ilişkin sorular sorularak kategoriler altında sınıflandırılarak aşağıda verilmiştir.

Velilerle İletişim: Araştırmaya katılan öğretmenlere derse gelen öğrencilerin velileri ile iletişim ve irtibatları hakkında sorulan soruya katılımcıların tamamı, veliler ile düzenli bir iletişim ve iş birliği içinde olmadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar, velileri derse karşı ilgisiz bulduklarını belirtmişlerdir. Ö_01'in görüşü şöyledir: “Veliler ya ilgilenmiyorlar ya gerçekten ilgilenmek istemiyorlar. Hiç ulaşamadığımız hiç görüşemediğimiz veliler oluyor.” Elde edilen görüşler çerçevesinde; katılımcılarla veliler arasında iletişimin oldukça kısıtlı olduğu veya hiç ol-

madığı anlaşılmaktadır. Katılımcı görüşleri dikkate alındığında; bu iletişimsizliğin nedeni olarak ya velilerin derse karşı ilgisiz bir tavır içinde oldukları veya bu ders hakkında bilgi sahibi olmadıkları söylenebilir. Velilerin öğretmenlerle iletişimsizliklerinin temelinde; bir katılımcı öğretmenin (Ö_08) "Genel olarak Türk ve Müslüman ailelerde bir ilgisizlik hala var." şeklindeki görüşü doğrultusunda, göçmen ailelerin göçe bağlı sosyal, ekonomik, kültürel yapılarından kaynaklanan eğitime yönelik ilgisizliklerinin olduğunu düşündürmektedir.

Katılımcılardan 3'ü velilerle yaşadıkları bazı sorunlardan bahsetmişlerdir. Katılımcılardan Ö_05 derste Allah yerine Gott kullandığından dolayı sorun yaşadığını ifade etmiştir. Veli, katılımcı öğretmene, Hristiyanlar Allah kavramını kullanmazlarken, Müslümanların neden Gott'u tercih ettiğini sormaktadır. Yine bir başka veli, katılımcının hangi dinî cemaate ait olduğunu öğrenmek istemiştir. Bir diğer katılımcı ise (Ö_06), bazı veliler tarafından eğitiminin yetersiz bulunduğunu, diğer dinler hakkında bilgi veren ders konularının bazı veliler tarafından problemli görüldüğünü ve anlayışla karşılanmadığını ifade etmektedir. Ö_09 ise sünni mezhebe dayalı verilen dersin, diğer mezheplerden olan öğrencilerin velileriyle sorunlar yaşattığını belirtmektedir. Katılımcıların velilerle genellikle dersin içeriğine yönelik sorunlar yaşadığı anlaşılmaktadır. Velilerin genellikle sahip oldukları dinî algı ve anlayışlarından dolayı öğretmenlerle sorun yaşadığını söylemek mümkündür.

Velilerin derse ilgilerine ilişkin görüşler bildiren Konya, bazı öğrenci velilerinin derse ilgili olduğunu, dersin içeriği hakkında bilgi sahibi olmaya çalıştıklarını belirtirken; buna karşın bazı velilerin ise derse ilgisiz olmasına rağmen çocuklarını derse yolladıklarını ve dersin yetersiz olduğunu belirttiklerini ve bu velilerin ise derse karşı ön yargılı olduklarını ifade etmektedir. Konya'ya göre aileler kendi dinleri hakkında çok az bilgiye sahiptir. Aileler dinî bilgileri ya kulaktan dolma ya da ailelerinden edindikleri kadarıyla bilmektedir. Konya'ya göre bazı ailelerle bu sebepten dolayı dersin içeriği noktasında anlaşmazlık yaşanabilmektedir.^[16] Konya'nın araştırma bulgularıyla örtüşen görüşlerinden hareketle; velilerin derse ilgisiz olmasının temelinde, ailelerin hem dinleri hakkında az bilgiye sahip olmaları hem kulaktan dolma bilgilerin de etkisinin yanında ailelerdeki havaleci eğitim anlayışının etkisiyle de velilerin çocuklarının eğitimleri konusunda ilgisizliklerinin hakim olduğu söylenebilir.

Velilerin Derse Katkısı: Velilerin İslam din dersine yapacakları katkılar noktasında katılımcı öğretmenlerin çoğunluğu (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_08, Ö_09, Ö_11), velilerin din dersi sürecine çeşitli faydalı katkılar yapmaları gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir. İlk olarak katılımcı öğretmenlerin çoğunluğunun (Ö_01, Ö_02, Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_07, Ö_09) beklenti ola-

[16] Konya "Erfahrungen als Lehrkraft für Islamunterricht in deutscher Sprache", 476.

rak yoğunlaştıkları nokta; velilerin, çocuklarının dinî eğitimlerini desteklemeleri ve İslam dersine ilgili olmaları gerektiğidir. Ö_11'in görüşü şöyledir: "Veliler her bayramda gelip de bayramı biz organize edeceğiz ne zaman yapalım deseler çok sevirdim." Yine katılımcıların çoğunluğunun (Ö_03, Ö_04, Ö_05, Ö_06, Ö_08, Ö_09, Ö_11), velilerin dinî aktiviteler organize etmeleri, bu aktivitelere iştirak etmeleri ve bu tür dinî etkinlikleri desteklemek suretiyle dersin başarısına katkıda bulunmaları gerektiği yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir. Ö_08'in görüşü şöyledir: "Velilerle iş birliği önemli. Okulda bir kutlama gibi herhangi bir şey yapmak istense biz öğretmen olarak dayanacaklarımız ebeveynler." Beklentilerden hareketle; velilerin derse ilgili davranmaları, ders etkinliklerine iştirak etmeleri veya bu tür etkinlikleri bizzat organize ederek düzenlemeleri suretiyle dersin anlam ve önemini çocuklarına hissettirmeleri gerektiği anlaşılmaktadır. Katılımcılar, velileri pasif öğretimden aktif öğretime geçmede önemli bir araç olarak görmek istemektedirler denilebilir. Ayrıca ders içeriklerinin hayatla buluşturularak dersin işlevsellik kazanması noktasında velilerin önemli görüldüğünü söylemek mümkündür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

1. Öğretmenlere göre İslam din dersinin sorumluluğu devletin gözetiminde bütün kamu okullarında düzenli bir ders halinde devam etmelidir. Devlet, dersin verimi noktasında işin ehli olan dinî cemaatlerle iş birliği yapabilir.
2. Okul yönetiminden dersin toplum tarafından kabullenirliğini artırmak ve dersi tanıtmak amacıyla aktif roller üstlenilmesi beklenmektedir.
3. BW eyaleti İslam din dersi danışma kurulunun; öğretmenleri bilgilendirmeleri, dersin içeriğini ilgilendiren çalışmaları hızlandırmaları ve öğretmenlerin derse yönelik soru ve sorunları karşısında yol gösterici bir kılavuz olması kuruldan beklenen önemli isteklerdendir.
4. Ders hedefleri önceki hedeflere kıyasla daha açık ve memnun edici bulunmuştur. Öğretmenler İslam din dersiyse İslami bilinç oluşturmayı hedeflemek istemektedirler.
5. Dersin, öğrencilerde özgüveni artırıcı, diğer dinlerle olan ilişkilerde birleştirici bir fonksiyona sahip olması beklenmektedir.
6. İnanç alanına giren konular öncelikli öğretilmesi gereken konular arasında görülmektedir. İkinci sırada ahlakla ilgili konular yer alırken son sırada ibadet alanına giren konular yer almalıdır.
7. Müfredat uygun bulursa da müfredatın öğrenci seviyelerine uygun hale getirilerek işlenmesi sürecinde faydalanmak üzere İslam din dersi kitabı ve materyalleri noktasında çalışmalar yapılması önemli beklentiler arasındadır.
8. Miteinander auf dem Weg (Yolda Birlikte) ders kitabı ile Bismillah yardımcı kitabı en çok tercih edilen ders kitaplarındandır. Öğretmenler; görsel, dil,

anlatım biçimi açısından öğrenci seviyesine uygun, eğitim-öğretim süreci boyunca kullanıma elverişli olan nitelikli İslam din dersi kitabı çalışmalarına hız kazandırılmasını beklemektedirler.

9. İslam din dersi kitapları genellikle içerik, dil ve resim bakımından yetersiz bulunmuştur. Görselleri ve içeriği bakımından dersin amacını saptırmayan, ayrımcılığa fırsat vermeyen, öğrencileri derse odaklayan kitaplar pedagoğlar ve İslam ilahiyatçıların iş birliğinde hazırlanmalıdır.

10. Resimler, dinî müzikler, dinî içerikli videolar, maketler, alıştırmalar gibi yazılı ve görsel malzeme ve materyallerin tasarımına ihtiyaç duyulmaktadır.

11. Almanca dilinde verilen ders, öğrencinin diğer din mensubu arkadaşları arasında aidiyet ve kimlik duygularının ortaya çıkmasında önemli bir faktör olarak görülmektedir ve bu nedenle dersin Almanca dilinde desteklenmesi beklenmektedir.

12. Bazı dinî kavram veya konuların öğrenciler tarafından Almandada daha kolay anlaşılmasını ve öğrenilmesini sağlamak amacıyla öğrencilerin genel olarak yetersiz olan Almanca`larının mutlaka geliştirilmesi beklenmektedir.

13. Öğretmenler öğrenci velilerini derse karşı ilgisiz ve derse ilişkin bazı hususlarda bilgisiz bulmaktadırlar. Bu bakımdan öğretmenler, velilerle iletişim ve iş birliği içinde olmayı istemektedirler.

ÖNERİLER

14. Devletin dersin verimi için din eğitimi alanında yetkin dinî cemaatlerle iş birliği yapması, öğretmenlerin dersi yürütme ve yönlendirme sürecinde önem arz etmektedir.

15. Ders kitapları içerikli, seviyeye uygun, anlaşılır, sade hazırlanmalı ve bir eğitim öğretim süreci boyunca öğretmenlere rehberlik etmelidir. Burada yetkin dinî cemaatler bir çözüm olabilir.

16. Nitelikli İslam din dersi öğretmeni yetiştirmek amacıyla Türk-Alman üniversitelerinin iş birliğiyle ortak bir eğitim programı yürütülebilir.

17. Din dersi danışma kurulu ya da dinî cemaatlerin uzmanları tarafından öğrenciler tarafından günlük hayatla ilgili dinî sorulara yönelik soru-cevap platformu veya kataloğu hazırlanabilir.

18. İslam din dersi öğretmenleri alanlarındaki gelişmeleri takip edebilmeleri için ilahiyatçılarla buluşturulup bir araya getirilerek aralarında bilgi akışının sağlanması hususundaki çalışmalara yer verilmelidir.

19. Almanya'nın diğer eyaletlerindeki öğretmenlerin de görüş ve beklentileri de tıpkı bu araştırmada olduğu gibi bilimsel yöntemlerle ele alınarak analiz edilmesi ve ders ilgi, ihtiyaç ve beklentilere göre şekillendirilmelidir.

20. Ortaöğretim ve lise düzeyinde ders veren İslam din dersi öğretmenlerinin de dersten beklentileri tespit edilmelidir.

21. Akademisyelerin bu bilgiler ışığında ilgili meselelerde çözüm önerileri geliştirerek Almanya`daki okullarda uygulanan İslam din dersinin ihtiyaç ve beklentiler odaklı geliştirilmesine destek olmaları beklenmektedir.

22. İslam din dersinin çerçevesi ne ile, neden, nasıl, ne amaçla İslam din dersi soruları kapsamında incelenerek; öğretmen, içerik ve hedef kitle üçgeninde bütün sınıf seviyelerine yönelik bir İslam din dersi didaktiği oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar. *Federal Almanya'daki Türk Çocuklarının Temel Eğitiminde Din Eğitiminin Yeri ve Baden-Württemberg Eyaletlerinde Mukayeseli Bir Alan Araştırması*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992.
- Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar. *Almanya'da Temel Eğitimdeki Türk Çocuklarının Din Eğitimi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.
- Başkurt, İrfan. *Federal Almanya'da Din Eğitimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994.
- Demircioğlu, Ebru. "Dokuzuncu Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Görşeller Hakkında Öğretmen Görüşleri: Trabzon Örneği". *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/7* (Summer 2013), 95-107.
- Dresing, Thorsten – Pehl, Thorsten. *Praxisbuch Interview, Transkription&Analyse Anleitungen und Regelsysteme für qualitativ Forschende*. Marburg: Eigenverlag, 5. Auflage, 2013.
- Kiefer, Michael. "İslamische Religionspädagogik und -didaktik - Offene Fragen zu den Gegenständen einer neuen wissenschaftlichen Fachrichtung". *Islamunterricht-Islamischer Religionsunterricht-Islamkunde, Viele Titeln ein Fach?*. Irka-Christin Mohr und Michael Kiefer. 21-33. Bielefeld: transcript Verlag, 2009.
- Konya, Pervin. "Erfahrungen als Lehrkraft für Islamunterricht in deutscher Sprache". *İslamische Religionspädagogik zwischen authentischer Selbstverortung und dialogischer Öffnung. Perspektiven aus der Wissenschaft und dem Schulalltag der Lehrkräfte*. Bülent Uçar (Hrsg.). 475-478. Frankfurt: Peter Lang, 2011.
- Müller, Ingrid M. "Natürlich ist ein Religionsunterricht im eigenen Glauben besser". Was soll ich hier? Lebensweltorientierung muslimischer Schülerinnen und Schüler als Herausforderung für den Islamischen Religionsunterricht. Harry Harun Behr, Christoph Bochinger, Mathias Rohe und Hansjörg Schmid (Hg.).15-24. Berlin: Lit Verlag, 2010.
- Müller, Peter. "Christen sind trotzdem unsere Freunde. Schwerpunkt Baden Württemberg". *Was soll ich hier? Lebensweltorientierung muslimischer Schülerinnen und Schüler als Herausforderung für den Islamischen Religionsunterricht*. Harry Harun Behr, Christoph Bochinger, Mathias Rohe und Hansjörg Schmid (Hg.). 9-14. Berlin: Lit Verlag, 2010.
- Selçuk, Mualla. "Überlegungen zum Islamischen Religionsunterricht in Deutschland". *İslamische Religionspädagogik-Etablierung eines neuen Faches*. Peter Graf (Hg.). 105-117. Göttingen: V&R Unipress, 2007.
- Şimşek, Nihat. *Derste Eğitim Teknolojisi Kullanımı*. Ankara: Anıl Matbaa, 1997.
- Topçuk, Ali. *Federal Almanya Kuzey Ren Westfalya'da İslam Din Derstleri*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Tosun, Cemal. *Federal Almanya'da Yaşayan Türklerin Din Eğitiminde Caminin Yeri ve Din Görevlilerinin Yeterlilikleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992.
- Uçar, Bülent – Bergmann, Danja (Hg.). *İslamischer Religionsunterricht in Deutschland: fachdidaktische Konzeptionen: Ausgangslage, Erwartungen und Ziele*. Göttingen: V&R Unipress Osnabrück, 2010.
- Zengin, Halise Kader. *Almanya'da İslam Din Öğretimi Modelleri, Bavvera Eyaleti Örneği*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.

